

Українські народні мотиви “на сон” з етнографічного регіону Західного Полісся

Ігор ГУНЧИК

Українські народні молитви як один із жанрів магічно-сакрального фольклору належать до творів, які активно побутують до теперішнього часу у численних варіантах в усній традиції багатьох етнографічних регіонів України. Серед них одними з найвідоміших є тексти, що належать до функціонального різновиду “на сон”, які за своєю сферою поширення стосуються індивідуально-побутової тематичної групи.

Українці здавна вважали, що під час сну людина є беззахисною та вразливою, і зловмисники можуть завдати їй шкоди, скориставшись її слабкістю. Небезпека стосувалася не тільки тіла, а й насамперед людської душі, яку не сховати за товстими стінами помешкання, де ночуєш. У зв'язку з цим ще в давнину з'явилися щоденні індивідуальні обряди або, за М. Грушевським, обряди індивідуального вжитку, основним призначенням яких було оберезити від небезпеки тіло та душу людини, яка спить. Найважливішим моментом цих обрядових дій було використання спеціальних усних молитовних творів-оберегів.

Важливою рисою народних молитов функціонального різновиду “на сон” є їх тісний зв'язок із поняттям віри. Особа, яка їх промовляла, повинна була обов'язково вірити у зміст проказаного. Хоча часто у фольклорних творах йшлося про, здавалося б, фантастичні події за участю міфологічних персонажів, люди усе сприймали, як живу реальність. Без цього феномену усні молитовні твори були “недієздатними”, тобто втрачали свою сакральність і не могли виконувати функцію оберегу.

Саме віра в силу слова тісно зближує народні молитви “на сон” на теперішньому етапі їх розвитку із християнством. Насамперед на це вказують у текстах назви міфологічних персонажів – *Господь Бог, Божа Мати, Ісус Христос, Святий Дух, святі, ангели, архангели*, до яких зверталися виконавці творів по допомогу. Християнська релігія впродовж більше як тисячу років від часу її запровадження в Київській Русі була разом із язичництвом однією з тих ідеологічних основ, на якій розвивалася народна культура в Україні і яка сприяла поширенню фольклорних молитов. Можливо, тому ці твори іноді ідентифікують із сучасною церковною канонічною культурою. Однак вони споріднені з нею лише ідеологічно через християнство, а насправді належать до царини народної культури, а точніше – фольклору. На відміну від церковних молитов, фольклорні твори побутують в усній традиції, мають численні варіанти, часто містять мотиви неканонічного або апокрифічного походження та ін. Подібні молитовні зразки існували, вірогідно, і до запровадження християнства, адже потреба індивідуального захисту для кожної людини є проблемою вічною і не обмежується якимись часовими рамками та зміною віросповідання.

Виконавцями народних молитов “на сон” в Україні були і є переважно непрофесійні носії фольклору. Якщо усні лікувально-зцілювальні молитовні зразки від

хвороб (наприклад, вроків, криксів, ляку, вітру та ін.) фольклористи фіксували переважно від знахарів, шептук, примівниць, мольфарів та інших осіб, які належать до інституту професійних виконавців, то молитви «на сон», очевидно, через свою екзотеричність, були більш доступні для широкого кола людей і входили до фольклорного репертуару чи не кожної віруючої в Бога людини незалежно від вікового цензу. В українській родині, сім'ї їх зазвичай передавали за спадкоємністю – батьки дітям, а ті – наступним поколінням.

Західне Полісся – один із тих етнографічних регіонів України, у якому і сьогодні ледь чи не в кожному населеному пункті можна легко знайти цікавих респондентів і записати від них велику кількість вартісних варіантів народних молитов. 45 текстів усних молитовних зразків, які склали цю добірку фольклору, зібрано на зламі ХХ – ХХІ ст. Перший запис датовано 1993 р., основну частину творів зафіксовано в 1995–1997 р., окремі тексти записано у 2000 р. Окрім власних записів, тут представлено українські народні молитви, які збрали інші особи, у тому числі колишні студенти-філологи Волинського національного університету імені Лесі Українки та Брестського державного університету (Республіка Білорусь). Ці та інші зразки зберігаються у фонозаписі в особистій колекції та фондах архіву Полісько-Волинського народознавчого центру Інституту народознавства НАН України (далі ПВНЦ – І. Г.), який віднедавна має іншу назву – Інститут культурної антропології (м. Луцьк). Фольклорні тексти з території Білорусі тривалий час знаходилися в архіві кабінету україністики Брестського державного університету (КУ БрДУ – І. Г.), який після закриття на філологічному факультеті цього навчального закладу спеціальності “Українська мова і література”, на жаль, було розформовано.

Географія записів поданих українських народних молитов “на сон” із Західного Полісся охоплює окремі населені пункти трьох адміністративних областей: Волинської (Ковельський, Камінь-Каширський, Любомльський, Любешівський, Ратнівський, Старовижівський, Турійський, Шацький райони), Рівненської (Костопільський район) і Брестської (Малоритський, Пінський райони, Республіка Білорусь). Паспортні відомості багатьох фольклорних молитов через об'єктивні причини подано скорочено.

№ 1

Соничко заходить –
я Богу молюся.
Я Богу молюся,
спати ложуся.
Сам Господь знає
і Божая Мати,
коли я проснуся.
Анголи-сторожі,
вони стоять по боках,
вони глядять душу,
глядять вони вдень і вночі
при ясної свичи.

Зап. І. Гунчик у 1996 р. у селі Ворокомле Камінь-Каширського району Волинської області.

№ 2

– Дай, Боже, ничку тиху, мирну.
Вите, янголи, прийдіте,
своїм духом надихніте,
щоб спокуса ни спокусила.

На христу лаговлося,
христом подигнуся,
на Божи ручки здаюся.
– Янголу-хранітелю,
храни мене од всякої болєзні
й од лукавого чоловіка.

Зап. О. Пелєх 1993 р. у селі Грудки Камінь-Каширського району Волинської області від Найдич Є. П., 1914 р. н.

№ 3

А пирид сном?
– Божая Мати.
Я лягаю спати
від смеркання до півночи,
від півночи до світання.
– Пиридай Господу Богу,
Сину Божому,
Духові Святому.

Ото я говорю молитву.

Зап. у селі Оленіно Камінь-Каширського району Волинської області. Архів ПВНЦ, фонд 1-Б, од. зб. 31, арк. 40.

№ 4

Спатоїлки кладовлюся,
Господу Богу молюся.
Янголи – по боках,
Мати Божа – в головах,
Дух Святей – надо мною.
– Придіте, приступіте,
душу й тіло сохраните
од всякого зла.

От і всьо, як лягаю спати.

Зап. І. Гунчик у 1996 р. у селі Стобихва Камінь-Каширського району Волинської області.

№ 5

Спатоїкі кладовлюся,
Господу Богу молюся.
– Янголи мої,
стричайте міне,
і свята Марія до світання,
сам Господь до покаяння
і всі святеї до самої смерті.

Зап. у селі Клітицьк Камінь-Каширського району Волинської області. Архів ПВНЦ, фонд 1-Б, од. зб. 27, арк. 63.

№ 6

Ше молитву вам скажу:

Чесний хрест,
золотий верх...
На Господа Бога,
на ручке здаюся.
– Янголикі, приступіте,
тіло, душу застиріжіте,
сеї ночі до півночі,
свята Мар'я – до світання,
сам Господь Ісус Христос –
до покаяння,
всі святеї – до самї смерті.
Дай, Боже, ничку
щаслеву і тихомерну.
Господи, освіте.

І пирихристегися три рази.

Зап. у селі Клітицьк Камінь-Каширського району Волинської області. Архів ПВНЦ, фонд 1-Б, од. зб. 27, арк. 66.

№ 7

Спати кладовлюся,
Богу молюся.
– Ни стий надо мною,
тибе ни боюся.
При собі Христа ношу,

Пана Бога прошу:

– Господи, освяти.

І всьо. Отак. Пирид тем «Отче наш».

Зап. І. Гунчик у 1996 р. у селі Річиця Ратнівського району Волинської області.

№ 8

Світло з хати –
Господь у хати.
– Дай мині, Господи,
цю нічку пириночувати...
Спати кладовлюся,
Богу молюся.
Хрест на собі ношу,
Господа милосердного прошу:
– Господи, освіте.

О, і лягаю спати.

Зап. І. Гунчик у 1997 р. у селі Мельники-Річицькі Ратнівського району Волинської області.

№ 9

Пирид тим, як спати:

Я лягаю спати,
коло мене – Божа Мати,
анголи – по боках,
я – в Ісуса на руках.

Ну, і «Отче наш» говорили. І так одходили до сну.

Зап. В. Шабуня 23 листопада 2000 р. в селі Щедрогір Ратнівського району Волинської області. Архів КУ БрДУ.

№ 10

Спати кладовлюся,
Богу молюся,
христом хрищуся,
Матері і Отцю,
і єдиного Господа Бога прошю.
А ти не спиш, неприятель, надо мною,
бо я тибє ни боюся,
бо я єдиного Господа Бога боюся,
бо до нас прийде
Причєста і Урочєста
з дванайцятма корогвами,
з дванайцятма апостолами.
Бо я у їх вірую
й тілом даю,
назавжди беру із собою.

Зап. у селі Межисить Ратнівського району Волинської області. Архів ПВНЦ, фонд 1-Б, од. зб. 13, арк. 14(?).

№ 11

Лягаю спати,
зо мною – Божа Мати.
Божа Мати – в головах,
янголи – по боках.
Хранітелі йдуть,
корону нисуть,
на мене накладають.
Я їх ни боюся,
в корону вдягнуся.

Зап. І. Гунчик у 1997 р. у селі Ревушки Турійського району Волинської області.

№ 12

Колесь так вучели дитей:

Лягаю спати,
зо мною – Божа Мати.
Ангели йдуть,
корони нисуть,
на мою голову кладуть,
день і ніч мою душу стрижуть.

Зап. І. Гунчик у 1997 р. у селі Соловичі Турійського району Волинської області.

№ 13

Лягаю спати
з христом в небесах,
з Божой Матір'ю в головах,
з Ісусом Христом в ногах,
з анголятками по боках.
– Спасіте душу мою і діток моїх.
Амінь.

Зап. І. Гунчик у 1997 р. у селі Оси Турійського району Волинської області.

№ 14

Спати лягаю,
Бога споминаю.
Спати кладуся,
Богу молюся.
– Встаньте, ангели, в правій руці,
захистіте тіло, меї душі
вдень при сонці,
вночі при місяці,
при ясних зорах,
при Божих словах.
На христа лягаю,
христом окриваюсь.
– Ангели – в ногах,
хранітелі – в боках,
Матір Божа – в головах.
Храніть меї душі
з вечора до півночі,
з півночі до світу,

із світу до кінця віку.
Ішов Христос сім земель,
ніс Ісус Христос чесний хрест.
Укривав його листом,
а землю травною,
ризую святою.
– Господі, окрий мене ризою святою.

Зап. І. Гунчик у 1997 р. у селі Туропин Турійського району Волинської області.

№ 15

Вже як лягаю спати, то тільки кажу:

Христом одягнуся,
Христом постелюся.
Хрест – в ногах,
Пресвята Діва – в головах,
ангели – по боках.
– Святей хранітель,
гляде душу і тіла.
Амінь.

Зап. у селі Сільце Ковельського району Волинської області. Архів ПВНЦ, фонд 1-Б, од. зб. 84, арк. 49.

№ 16

– Дай, Боже, ничку
добрейку і пам'ятнейку.
Хай буде чесний хрест
при сні, при мні,
при місци моему,
при янголові своєму.
Христом хрищуся,
над Богом молюся.
Хай буде чесний хрест
при сні, при мні,
при місци моему,
при янголові своєму.
– Стороже мій,
стирижеш ти мене
і вдень, і вночі, і в півночі.

Зап. І. Гунчик у 1997 р. у селі Калинівка Ковельського району Волинської області.

№ 17

Христом хрищуся,
з ангелами на ніч благословлюся.
Хрест – в головах,
хрест – в руках,
тре ангели – по боках.
– Господі Боже, стриже
душу і тіло моє
пирид ясним соничком,
пирид ясними зорами,
пирид Божими словами.
Господі Боже, стриже мене

як із ранку,
так і до півночі,
так і назажди.

Зап. І. Гунчик у 1999 р. у місті Ковелі Волинської області від Марії Вандюк.

№ 18

Як лягаїш спати, пирихрестеса і проговоре
отако:

Лягаю я спати.
– Бириже мине, Божая Мати,
удень і вночі,
і кожному часі.
Бириже, Божая Мати,
мого тіла й душі.

Зап. у селі Головно Любомльського району Волинської області. Архів ПВНЦ, фонд 1-Б, од. зб. 23, арк. 21.

№ 19

Спати кладуся,
христом хрищуся.
Хрест – в руках,
анголи – при боках.
Матір Божа – в голові.
– Прости мені, Господи,
тіла й душі.

Зап. І. Гунчик у 1997 р. у селі Нудижі Любомльського району Волинської області.

№ 20

Я лягаю спати,
коло мене – Божа Мати
і в голові, і в ногах,
і янголи по боках.
– Янголи мої,
будьте при міні.
Як я буду крепко спати,
будете пробуджати.

Від старої знахарки.

Зап. у селі Столенські Смоляри Любомльського району Волинської області. Архів ПВНЦ, фонд 1-Б, од. зб. 75, арк. 21.

№ 21

Я лягаю спати.
– Тикай, зли душе, з хати.
Положи мене в головах,
Янголи при боках.
Чесним христом постелюся,
короговою одилюся.
Тибє, злий душе, ни боюся.
Я буду питати,

я буду казати,
як цю ничейку пириночувати
од пивночи до свитання,
од Божого до сказання.
Ісус Христос розказував.
– Стирижіте і вдень, і вночі.
Амінь.

Перехреститися.

Зап. І. Гунчик у 1995 р. у селі Литно Ківерцівського району Волинської області.

№ 22

Перехреститися, а далі:

– Господи Боже.
Я лягаю спати.
– Утикай ти, злей дух, з хати.
Чесним христом постилюся,
короною одинуса,
тибе, злей дух, ни боюся.
Приде Сус Христос,
Божая Мати питати.
Я буду казати,
як сю ничку переночувати.
– Гляди, Господи, тіла й душі
вдень і вночі,
од смиркання до свитання,
до Божого показання.
Господи Боже, вевиди.
Амінь.

Зап. І. Гунчик 9 листопада 1995 р. у селі Холоневичі Ківерцівського району Волинської області від Громик Марії Савівни, 1918 р. н., неписьменної.

№ 23

Христом христюся,
хороговою обернуся.
– Янголи в головах,
глядіте меї душі
і вдень, і вночі,
од смеркання до світання,
до Божого розказання.
Господи Боже, освяти і поможи.
Амінь.

Зап. І. Гунчик у 1995 р. у селі Литно Ківерцівського району Волинської області.

№ 24

Ідіть разом втрох з хати,
хай до мене прийде Божая Мати
з трома ангелами,
з трома апостолами;
поставить ангела
в головах, в ногах

і в правому боці.

– Остирижи мене, Божая Мати,
од смиркання до смиркання,
од півночі до півночі,
од свитанку до свитанку.

Зап. І. Гунчик у 1995 р. у селі Холоневичі Ківерцівського району Волинської області.

№ 25

– Господи Боже, освяти,
здоров'їчка надили
од свитання до смеркання,
до Божого розказання.
Ішла Божа Мати,
стала питати:
– Як мені що нічку пириночувати?
– Святеї – в головах,
янголи – по боках.
Глядіте меї душі
і вдень, і вночі.

Зап. І. Гунчик у 1995 р. у селі Липно Ківерцівського району Волинської області.

№ 26

Ложуся спати,
німа чим послати.
Янголами постипоса,
христом обгорнуса,
тибе, враже, ни боюса.
Бог – в головах,
янголи – по боках,
янголи – коло мене.
– Стирижіте ви мене.
Як я міцно засну,
то розбудіте мене.

Зап. І. Гунчик у 1995 р. у селі Липно Ківерцівського району Волинської області.

№ 27

Похристюса і тако:

Лягаю спати.
– Тікайте, врагі, з хати.
Я буду з Господом Богом
лягати спати.
Буде йти з Ірусаліма Божая Мати,
буде питати:
– З кім ти лягала спати?
– Сама з собою,
Господь зо мною.
Їдну душечку маю
і її Господу Богу викриваю
(довіряю – респондент).

Похристити ліжко, де лягати.

Зап. І. Гунчик у 1995 р. у селі Липно Ківерцівського району Волинської області.

№ 28

Спати ложусь,
на Бога здаюсь.
– А ве, янголи, прийдіте,
душу, тіло стережіте.
Господи, сохрани.
Господи, твоім христом животворящим
дай нічку спокійнесеньку усім нам.

Зап. І. Гунчик у 1997 р. у селі Світязь Шацького району Волинської області.

№ 29

Спати ложуся,
на Бога здаюся.
Хрест – над головою,
Апостоли – за мною.
– Анголи мої,
що вам, то й міні.

Зап. І. Гунчик у 1997 р. у селі Пульмо Шацького району Волинської області.

№ 30

Спать я ложуся,
анголам я коруся.
– Анголи мої,
будьте же при мні.
Як я буду спати,
будите мене грішного спасати.
А де куточок,
там ангельочок,
а серед хати –
Божая Мати.
– Ходіте зо мною
ничечку спати.

Зап. І. Гунчик у 1997 р. у селі Світязь Шацького району Волинської області.

№ 31

То говорили «Отче наш», «Верую», хто яких
знає. «Присвята Богородиця, помілуй нас»
говорили.
А вже як лягаєш, то вже:

– Дай, Боже, нічку пириночувати,
а завтра з добрим здоров'ячком встати.

То я змалку вчела всіх.

Зап. у селі Смідин Старовижівського району Волинської області. Архів ПВНЦ, фонд 1-Б, од. зб. 49, арк. 67.

№ 32

Лягаю спати,
коло єї Божа Мати.
Хрест – у руках,
хрест – у ногах.
– Господи, стирижіте мою душу
з вечора до півночи,
од півночи до світу,
од світу до віку.
Як стерегли при Родови, при Хресті,
так стережіте тіла й душі.

Зап. І. Гунчик у 1997 р. у селі Яревище Старовижівського району Волинської області.

№ 33

Чесний хрест – піді мною в руках,
ангели – по боках.
Пречиста Богородиця – в ногах,
Ісус Христос – в голові.
– Сохраняйте нас до опівночи,
од опівночи до розсвіту,
од розсвіту до нашого кінця віку.
Амінь.

Зап. І. Гунчик у 1997 р. у селі Смоляри Старовижівського району Волинської області.

№ 34

Спати кладовлюся,
на Господа Бога здаюся
з тілом, з душею,
всеюкою симнею.
Янголи – по боках,
Божа Мати – в голові.
– Сторожа, сторожіте
од світу до світу.
Господь Бог – до самого віку.

Зап. у селі Смідин Старовижівського району Волинської області. Архів ПВНЦ, фонд 1-Б, од. зб. 49, арк. 67.

№ 35

При мні Божа Мати.
Христом постилаю,
христом покриваю.
Хрест – на мні,
хрест – при мні.
Анголи – в головах,
хранітелі – по боках.
– Храніте мою душечку
з вечора до півночи,
з півночи до білого дня.
Лягаю спати,
при мні Божа Мати.
Угонь погас,
Христос при нас.

То так, як спати лягаїш...

Зап. І. Гунчик у 1996 р. у селі Невір Любешівського району Волинської області.

№ 36

Як уже спати лягаю, то говорю молетвочку:

Огонь погас –
Христос при нас.
Кури запіли,
гануликі співали.
Прийшов Господь із високого неба,
пїтайця: – Шо твоїй душі треба?
– Мой душі Кївська, Почаєвська
дванадцить апостолів читали,
мой душіци радойку давали.
Хрест – при мні,
Хрест – на мині,
христом 'бірнуса,
з христом спати кладовлюся.
Тіло оборонине,
ничого ни боюся.
– Господи, освіте.
Дай, Господи, нічку
щаслевійку і спокійнийку
і муцного сна.

Зап. І. Гунчик у липні 1996 р. у селі Ветли Любешівського району Волинської області.

№ 37

Лягаю спати,
німа чим послати.
Христом постелюса,
крижом оденуса.
Криж крижовани,
мір міровани.
– Одступіса, сатано-подкусо.
Хай приступить
дванадцить анголов,
дванадцить апостолов.
Хай сторожат
душу і тіло моего.
На Божий гори
церква стояла,
в туй церкві Христос лежав,
гочкі створив, гочкі зложив.
Прийшов Петро і Павло,
взяли Христа пуд ручкі,
повели по всім світи
показати малому й старому.
Хто сю молитву знає,
в огні не погорає,
в воді не потопає,
з наглої смерті не помирає.

Зап. І. Гунчик у листопаді 1996 р. у селі Комарівка Костопільського району Рівненської області.

№ 38

Лягаю спати,
даю Богу знати,
нима чим послати.
Христом постелюса,
крижом оденуса.
Криж крижовани,
миром поміровани.
– Одступиса од мене,
лихая сатано-подкусо.
Хай прийде дваницить анголов,
тринациить апостолов.
Хай стережуть душу й тіло моє.

Зап. І. Гунчик у листопаді 1996 р. у селі Комарівка Костопільського району Рівненської області.

№ 39

Як спать лягать:

Лягаю спати,
даю Божийку й Матері знати.
Христом христюса,
Богу молюса,
спати ложуса.
– Помози, Божейка Мати,
сю ночку переночувати
од півночи до утра.
Остерігайте моє тіло,
сохраняйте
і на покой давайте,
і вранци очищайте,
і на горе ни звивайте.

Зап. І. Гунчик 9 березня 1996 р. у селі Яполоть Костопільського району Рівненської області від Марушкевич Хевронії, 1935 р. н., 2 класи освіти.

№ 40

– Господи Боже святий,
Мати Божая,
Дух Святий под сонцем,
і вдень, і вночі под місяцом,
под ясними зорами,
за Господніми словами.
Мати Божая, приступи,
заступи мене у всякому місци.

Зап. І. Гунчик у 1996 р. у селі Комарівка Костопільського району Рівненської області.

№ 41

Христелися.

Крест – подо мною.
Господь – надо мною.
Огонь погас –

Господь до нас.
– А те, Пресвятая Дева,
спасе і помілуй нас.
Амінь.

Зап. Ольга Сай у грудні 2000 р. у селі Ляховці Малоритського району Брестської області (Республіка Білорусь). Архів КУ БрДУ.

№ 42

Во ім'я Отця і Сена, і Святого Духа. Амінь

Спати лягаю,
Богови об'являю.
Де ни куточок,
там ангелочок.
Посеред хати –
Божая Мати:
– Прошу ночувати.
Ночуйте мене,
захищайте мене,
спасайте мене.

Во ім'я Отця і Сена, і Святого Духа. Амінь

Зап. Ольга Сай у грудні 2000 р. у селі Ляховці Малоритського району Брестської області (Республіка Білорусь). Архів КУ БрДУ.

№ 43

Во імя Отця і Сена, і Святого Духа. Амінь

Спати кладовлюся,
Богу молюся:
– Господи, спасе
од заходу сонця
до зеходу сонця.

Зап. Ольга Сай у грудні 2000 р. у селі Ляховці Малоритського району Брестської області (Республіка Білорусь). Архів КУ БрДУ.

№ 44

– Господи, освіте й обрадуй.
Дай, Боже, ночку спокійнийкую.

Зап. І. Гунчик у 1997 р. у селі Сачковичі Пінського району Брестської області (Республіка Білорусь).

№ 45

Лягаю я спати на Осіянській горі,
три янгули в гулуві:
їден бачить, другий чує,
треті пруз сон рузказує.
– Приснися мені...

Казати те, шо хочиш, щоб приснилося.

Зап. Г. Стрільчук у 1995 р. у селі Холоневичі Ківерцівського району Волинської області від Ярмолюк Євдокії Григорівни, 1924 р. н., 1 кл. освіти.